

بررسی تغییرات مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در ایران

گزارش پیش‌رو از سری گزارش‌های مرکز رصد فرهنگی است که به بررسی تغییرات مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در ایران به صورت روندی در سال‌های اخیر پرداخته، این گزارش در خرداد ۱۴۰۳ تولید و در شهریور ۱۴۰۴ منتشر می‌شود.

مقدمه

انتخابات در ایران همواره به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مظاهر مردم‌سالاری و مشارکت عمومی در تعیین سرنوشت کشور شناخته شده است. میزان مشارکت مردم در انتخابات، نه تنها نشان‌دهنده علاقه و دل‌بستگی آن‌ها به فرآیندهای سیاسی و تصمیم‌گیری است، بلکه همین‌طور بازتابی از اعتماد عمومی به سیستم سیاسی و نهادهای انتخاباتی نیز هست. در این گزارش، به تحلیل آماری میزان مشارکت مردم در انتخابات ایران در سال‌های گذشته پرداخته و روند و الگوهای موجود بررسی شده است. هدف این مطالعه، ارائه دیدگاهی جامع و دقیق از دگرگونی‌ها و تحولات مشارکت مردمی در انتخابات ایران و همچنین شناسایی عواملی که بر این مشارکت تأثیرگذار بوده‌اند، است.

نمودار ۱ بررسی روند تغییرات مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری را نشان می‌دهد؛ در ۵ بهمن ۱۳۵۸ میزان مشارکت در اولین انتخابات ۶۷.۴۱ درصد بوده است و این در حالی است که در ۱۱ فروردین ۱۳۵۸ (۱۱ ماه قبل) همه‌پرسی نظام جمهوری اسلامی برگزار شده بود، میزان مشارکت ۸۹ درصد بوده [۱] است و در همه‌پرسی قانون اساسی که در ۱۲ آذر ۱۳۵۸ برگزار شده بود، میزان مشارکت مردم ۷۵.۲۳ درصد بوده است [۲]. به عبارتی در همان سال ابتدایی انقلاب، میزان مشارکت در همه‌پرسی نظام-با ۹۹.۳ درصد رأی آری-۱۴ درصد بیشتر از مشارکت در همه‌پرسی قانون اساسی در همان سال بوده است. اگرچه تفرقه‌هایی که میان گروه‌های سیاسی و انقلابیون افتاد در این داده‌ها مؤثر است؛ اما می‌توان این فرضیه را هم در نظر داشت که مردم تا سال‌ها میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری را لزوماً ملاکی برای تأیید نظام نمی‌دانستند.

بررسی تغییر میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در نمودار ۱ نشان می‌دهد. نخست افزایش مشارکت در زمان پس از شهادت دکتر رجایی و انتخاب آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) رخ داده است و باعث شده تا میزان مشارکت انتخابات در یک سال، بین دوره دوم و سوم ریاست جمهوری، ۱۰ درصد افزایش پیدا کند. بعد از آن به مدت ۳ دوره، مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری روندی نزولی را طی کرده است تا جایی که در سال (۷۲، دوره ششم)، انتخاب مجدد آقای رفسنجانی، میزان مشارکت در انتخابات به ۵۰ درصد کاهش داده است. یکی از دلایل آن را می‌توان ورود به مرحله بعد از جنگ و دشواری‌های ناشی از خرابی‌های آن دانست. این در حالی است که در سال ۷۶، مشارکت حدود ۳۰ درصد افزایش پیدا کرده و به ۸۰ درصد رسیده است. این مشارکت را می‌توان نشئت گرفته از تأثیرات فضاهایی دوقطبی‌ای دانست که در تقابل دو جریان سیاسی اصلی در جامعه به وجود آورده است.

همین مسئله توانست در سال ۸۸ میزان مشارکت را تا ۲۵ درصد در مقایسه با دوره قبل خود افزایش دهد و به بیشترین میزان مشارکت در ادوار انتخابات ریاست جمهوری یعنی ۸۴.۸۳ درصد برساند. پس از آن و در حواشی

ایجادشده، حول صحت و سلامت نهاد انتخابات در کشور، شاهد افول اعتماد به صندوق رأی در کشور هستیم. تا جایی که در مرحله اول انتخابات سال ۱۴۰۳ میزان مشارکت به کمترین مقدار خود در طول عمر جمهوری اسلامی ایران یعنی حدود ۴۰ درصد رسیده است و این مقدار در مرحله دوم ۱۰ درصد افزایش یافته و این اولین روند صعودی مشارکت پس از سال ۸۸ به حساب می آید.

نمودار ۱: تغییرات مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در ایران، منبع: ایرنا [۳]

فرضیه های متفاوتی برای فراز و فرودهای مشارکت در انتخابات مطرح می شود. یکی از آن را می توان تغییر جمعیت واجدین رأی و راه های نوین مشارکت سیاسی دانست که در پیش روی نسل جدید رأی دهندگان وجود دارد. امروزه با بدنه ای از جمعیت واجد شرایطی مواجه هستیم که اعتراض مدنی در فضای مجازی را مؤثرتر از مشارکت در انتخابات می داند. نمودار ۲ نشان دهنده جمعیت مشارکت کننده در انتخابات ریاست جمهوری ایران در ادوار مختلف است. متناسب با افزایش جمعیت کشور؛ جمعیتی که واجد شرایط شرکت در انتخابات هستند نیز افزایش داشته و ۳ برابر شده است. در سال ۵۸ مشارکت به طور تقریبی ۲۷ درصد بیشتر از سال ۱۴۰۳ بوده است، اما جمعیتی که در سال ۱۴۰۳ در انتخابات مشارکت کرده اند ۱۰ میلیون از جمعیت مشارکت کننده در سال ۵۸ بیشتر بوده است. امروزه برای اینکه مشارکت به ۵۰ درصد برسد باید ۳۰ میلیون نفر را متقاعد کرد که مشارکت لازم و ضروری است، در حالی که در سال های ابتدایی انقلاب با افراد کمتری مواجه بودیم.

نمودار ۲: جمعیت مشارکت کننده در انتخابات ریاست جمهوری (میلیون نفر)، منبع: ایرنا [۴] - وزارت کشور

نمودار ۳ نشان دهنده میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در ایالات متحده آمریکا است. در سال ۱۹۸۰ میلادی (۱۳۵۸) میزان جمعیت واجد شرایط، برای رأی دادن در سال ۱۹۸۰، حدود ۱۵۹ میلیون نفر بوده است که این میزان در سال ۲۰۲۰ میلادی به ۲۳۹ میلیون نفر رسیده و به عبارتی این جمعیت ۱.۵۷ برابر شده است. این در حالی است که میزان جمعیت واجد شرایط رأی دادن ۳ برابر شده است.

میزان مشارکت در ایالات متحده در مقایسه با مشارکت در ایران از یک ثبات نسبی برخوردار بوده و روندی صعودی را طی کرده است. تاجایی که از سال ۱۹۸۰ میلادی از ۵۴ درصد به بیشترین میزان خود، یعنی حدود ۷۰ درصد در سال ۲۰۲۰ رسیده و ۱۶ درصد افزایش یافته است. در بعضی از ادوار میزان دگرگونی های مشارکت در ایران حدود ۳۰ درصد نیز بوده است.

نمودار ۳: میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا در سال های ۱۷۸۹ تا ۲۰۲۲ [۵]؟ منبع: www.weforum.org

باتوجه به تمامی مواردی که به آن اشاره شد، از مهم ترین سؤالاتی که در زمان انتخابات جزو اولویت های افکار عمومی و کارشناسان قرار می گیرد، پیش بینی میزان مشارکت در انتخابات و عوامل مؤثر بر آن است. در ادامه این گزارش تلاش دارد تا به بعضی از عوامل مؤثر بر مشارکت در انتخابات ۴ دهه اخیر بپردازد.

یکی از نکته‌های که می‌توان بررسی کرد، میزان پراکندگی استانی مشارکت در انتخابات است. در نمودار ۴ در مرحله اول انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۴۰۳، بیش از میزان مشارکت برای استان‌های خراسان جنوبی، یزد و قم بوده و کمتر از میزان مشارکت برای استان‌های کردستان، خوزستان و کرمانشاه است. در مرحله دوم انتخابات، بیشترین میزان مشارکت مختص استان‌های خراسان جنوبی، یزد و اردبیل بوده و کمترین مشارکت برای استان‌های کردستان، تهران و خوزستان است.

نمودار ۴: درصد مشارکت دور اول و دور دوم انتخابات ریاست‌جمهوری، ۱۴۰۳، منبع: وزارت کشور

میزان تغییر در مشارکت دور دوم بر اساس استان‌ها در نمودار ۵ نشان داده شده است. استان آذربایجان شرقی، اردبیل و کهگیلویه و بویراحمد بیشترین میزان افزایش مشارکت را در دور دوم داشته‌اند. بعضی از تحلیل‌ها این افزایش مشارکت را ناظر به رأی‌های قومیتی دانسته‌اند.

نمودار ۵: میزان افزایش مشارکت استانی دور دوم انتخابات ریاست‌جمهوری، ۱۴۰۳، منبع: وزارت کشور

نمودار ۶ مقایسه مشارکت استان‌ها در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۹۶، ۱۴۰۰ و مرحله اول انتخابات ۱۴۰۳ را نشان می‌دهد. مشارکت در انتخابات سال ۹۶ بیشتر برای استان‌های یزد، مازندران و خراسان جنوبی بوده و مشارکت کمتر برای استان‌های کردستان، لرستان و تهران است. همچنین میزان در انتخابات ۱۴۰۰، استان‌های خراسان جنوبی، خراسان شمالی و ایلام مشارکت بیشتر را داشته و تهران، کردستان و البرز مشارکت کمتر را داشته است.

نمودار ۶: درصد مشارکت ادوار انتخابات ریاست‌جمهوری، ۹۶، ۱۴۰۰ و دور اول ۱۴۰۳، منبع: وزارت کشور

مقایسه مشارکت انتخابات مجلس و ریاست‌جمهوری

نمودار ۷ نشان‌دهنده میزان مشارکت در دو دوره اخیر انتخابات مجلس است. در انتخابات مجلس سال ۹۸، استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، خراسان جنوبی و ایلام مشارکت بیشتر و تهران، البرز و کردستان مشارکت کمتر را داشتند. در انتخابات مجلس ۱۴۰۲، مشارکت بیشتر برای استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، خراسان جنوبی و گلستان بوده و مشارکت کمتر مشابه دور قبل، مختص استان‌های تهران، البرز و کردستان بوده است.

نمودار ۷: درصد مشارکت استان‌ها در انتخابات مجلس، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۲، منبع: وزارت کشور

همان‌طور که نمودار ۸ نشان می‌دهد، کاهش مشارکت بیشتر در انتخابات مجلس ۱۴۰۲ در مقایسه با سال ۹۸،

مختص استان‌های سیستان و بلوچستان، ایلام و خراسان شمالی بوده است. به عبارتی در سال ۱۴۰۲ مشارکت انتخابات مجلس در استان سیستان و بلوچستان ۱۷.۵ درصد نسبت به سال ۹۸ کاهش یافته است.

نمودار ۸: میزان تفاوت مشارکت در انتخابات مجلس ۱۳۹۸ و ۱۴۰۰، منبع: وزارت کشور

جدول ۱ نشان‌دهنده بیشترین و کمترین میزان مشارکت استان‌ها در دوره‌های اخیر انتخابات ریاست‌جمهوری و دو دوره اخیر انتخابات مجلس است. در بین استان‌های دارای بیشترین مشارکت، خراسان جنوبی و در بین استان‌های دارای کمترین مشارکت، کردستان در انتخابات اخیر مجلس و ریاست‌جمهوری همواره حضور داشته‌اند.

جدول ۱: استان‌های دارای کمترین و بیشترین مشارکت در انتخابات اخیر

دوره انتخابات

کاندیدای منتخب

استان‌های دارای بیشترین مشارکت

استان‌های دارای کمترین مشارکت

۱۳۹۶- دوره دوازدهم

حسن روحانی

یزد، مازندران و خراسان جنوبی

کردستان، لرستان و تهران

۱۴۰۰ دوره سیزدهم

ابراهیم رئیسی

استان‌های خراسان جنوبی، خراسان شمالی و ایلام

تهران، کردستان و البرز

۱۴۰۳ دوره چهاردهم-مرحله اول

سعید جلیلی-مسعود پزشکیان

خراسان جنوبی، یزد و قم

کردستان، خوزستان و کرمانشاه

۱۴۰۳ دوره چهاردهم-مرحله دوم

مسعود پزشکیان

خراسان جنوبی، یزد و اردبیل

کردستان، تهران و خوزستان

۱۳۹۸-انتخابات یازدهمین دوره مجلس

-

کهگیلویه و بویراحمد، خراسان جنوبی و ایلام

تهران، البرز و کردستان

اسفند ۱۴۰۲-انتخابات دوازدهمین دوره مجلس

-

کهگیلویه و بویراحمد، خراسان جنوبی و گلستان

تهران، البرز و کردستان

مشارکت خارج از کشور

یکی دیگر از نکات شایان توجه، میزان مشارکت ایرانیان خارج از کشور است. مطابق آمار سخنگوی ستاد انتخابات کشور، میزان مشارکت ایرانیان خارج از کشور در انتخابات سال ۱۴۰۳ نسبت به سال ۱۴۰۰، ۴ برابر افزایش جمعیت رأی داشته است [۶]. اگرچه این عدد به تنهایی معیار مناسبی برای سنجش محسوب نمی شود و باید مواردی همچون میزان افزایش جمعیت مهاجران ایرانی و همچنین ممانعت بعضی از کشورها در اخذ رأی ایرانیان مهاجر در آن ها را، نیز در نظر گرفت.

نمودار ۹ نشان‌دهنده میزان آرای باطله در دوره‌های اخیر انتخابات ریاست‌جمهوری است. درصد آرای باطله در دوره سیزدهم بیشترین میزان خود، یعنی ۱۳ درصد را داشته است. بعضی معتقدند که آرای باطله نمادی از اعتراض به سبک تأیید صلاحیت‌هاست. در سال ۱۴۰۰ آرای باطله پس از رئیس‌جمهور منتخب، میزان بیشتر را داشته و از آرای سایر کاندیدها بیشتر بوده است.

نمودار ۹: درصد آرای باطله در انتخابات اخیر ریاست‌جمهوری، منبع: وزارت کشور

عوامل مؤثر بر میزان مشارکت

مشارکت، تورم یا اعتماد؟

مؤلفه‌های زیادی بر میزان مشارکت مردم در انتخابات تأثیرگذار هستند. یکی از این مؤلفه‌های مهم، تغییر اقتصادی و وضعیت معیشتی افراد جامعه است. بهبود یا وخامت شرایط اقتصادی می‌تواند انگیزه مردم را برای شرکت در انتخابات و حمایت از برنامه‌ها و کاندیداهای مختلف تحت تأثیر قرار دهد.

نمودار ۱۰ رابطه روند درصد مشارکت در انتخابات ریاست‌جمهوری و تورم را بررسی می‌کند. از دوره پنجم تا دوره دهم رابطه میان دگرگونی‌های تورم و میزان مشارکت، رابطه مستقیم بوده است. مثلاً در فاصله دوره ششم انتخابات تا هفتم، تورم ۱۴.۴ درصد افزایش یافته و مشارکت هم ۲۹.۲ درصد افزایش یافته است؛ اما از دوره دهم انتخابات این روند تغییر کرده و در دوره اخیر کاملاً برعکس شده است. به شکلی که بین دوره دوازدهم تا چهاردهم، مشارکت ۳۳.۴ درصد کاهش و تورم ۲۹.۶ درصد افزایش یافته است. شاید بتوان این موضوع را بر اساس نگاه جامعه به صندوق رأی نیز تحلیل کرد. مثلاً تا دوره دهم حتی با افزایش تورم، صندوق رأی، راه‌حلی برای انتخاب و تغییر شرایط به حساب می‌آمده، اما پس از آن نگاه به انتخابات و مرجع دگرگونی‌های اقتصادی آن عوض شده است. براین اساس، تغییر شرایط اقتصادی و تغییر دیدگاه نسبت به نقطه اثر بودن انتخابات، منجر شده که جامعه نسبت به حضور در آن بی‌تفاوت بشوند.

نمودار ۱۰: روند درصد مشارکت در انتخابات ریاست‌جمهوری و رابطه آن با تورم، منبع: اکوایران

تحلیل تغییر مشارکت تنها بر اساس مؤلفه‌های اقتصادی، اشتباه است و برای بررسی دقیق‌تر باید مسائل فرهنگی و اجتماعی را هم در نظر گرفت.

مشارکت و کاندیدها

یکی دیگر از، مؤلفه‌هایی که مؤثر بر مشارکت مطرح می‌شود، نحوه تأیید صلاحیت شورای نگهبان است. کما اینکه این فرضیه مطرح می‌شود که علت کاهش چشمگیر مشارکت در انتخابات در دوره سیزدهم، شکل نگرفتن دوقطبی اصولگرا و اصلاح‌طلب در جامعه بوده است. افزایش ۱۰ درصدی، دوره دوم انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۴۰۳ نشان داد که بخشی از کاهش مشارکت به دلیل این مسئله است.

نمودار ۱۱ شاخص بی‌تفاوتی را برحسب تصمیم به مشارکت نشان می‌دهد. این داده‌ها بر اساس نظرسنجی مجموعه شناخت، حدود یک ماه پیش از انتخابات گرفته شده است. براین اساس، به طور تقریبی یک سوم پاسخ‌دهندگان معتقدند که فرقی نمی‌کند چه کسی رئیس‌جمهور باشد. محمدرضا جوادی‌یگانه [۷] معتقد است این مسئله ناشی از وضعیت «دو جامعه‌ای شده»

که چه کسی رئیس‌جمهور شود و یکی از دلایل این وضعیت را این می‌دانند؛ که نماینده‌ای که توانایی نمایندگی جامعه دوم، را داشته باشد شرایط مندرج برای ثبت‌نام را ندارد. (جوادی یگانه، ۱۴۰۳)

همچنین بررسی این داده‌ها، شاخص بی‌تفاوتی همبستگی با نبود تمایل به شرکت در انتخابات را نشان می‌دهد. به عبارتی ۶۱ درصد افرادی که قصد شرکت در انتخابات را نداشتند، برایشان تفاوتی نمی‌کرد که چه فردی رئیس‌جمهور بشود. حال آنکه این میزان در بین کسانی که قصد مشارکت در انتخابات را دارند به ۱۱ درصد کاهش یافته است.

نمودار ۱۱: شاخص بی‌تفاوتی برحسب تصمیم مشارکت-منبع: shenaakht.com

جدول ۲ آخرین نظرسنجی ایسپا در آبان ۱۴۰۳ است؛ به صورت دقیق‌تری به دلایل، نبود مشارکت در انتخابات پرداخته است. همان‌طور که نشان می‌دهد یکی از پررنگ‌ترین دلایل نبود مشارکت «اعتقاد نداشتن به تأثیرگذاری انتخابات و ناکارآمدی در سطح حکمرانی» ذکر شده است. در گزارش رفتار رأی‌دهی نیز نشان داده شده که ۸۲ درصد رأی ندهنده‌های مزمن به این‌گزینه که «نظر مردم عادی برای مسئولین اهمیتی دارد»، اعتقاد ندارند.

جدول ۲: دلایل کسانی که «به هیچ‌عنوان شرکت نمی‌کنند»، منبع: ایسپا، آبان ۱۴۰۳

گزینه‌ها

درصد برحسب پاسخ‌گویان

تأثیرگذاری نبودن انتخابات

فساد و نداشتن صداقت مسئولین

۲۰

نداشتن علاقه و تمایل به شرکت در انتخابات

۱۸.۷

وضعیت نامطلوب اقتصادی و معیشتی

۷.۵

اوضاع نابسامان کشور

۵.۹

نبود اعتماد به انتخابات

۳.۶

نبود آگاهی و اطلاع کافی

۲.۲

نبود صلاحیت کاندیداها

۱.۷

قبول نداشتن نظام (جمهوری اسلامی)

۱.۶

سایر

۳.۶

بی پاسخ

۱۴.۳

همان‌طور که دلایل مشارکت نداشتن بررسی شد، «وضعیت نامطلوب اقتصادی و معیشتی»، یکی دیگر از مسائل تعیین‌کننده در تصمیم نبود مشارکت مردم به حساب می‌آید. این مسئله در بعضی از نظرسنجی‌های مشابه نیز تکرار شده است. همچنین بررسی انتظارات افراد نسبت به عملکرد رئیس‌جمهور آینده مؤید این نکته است که تغییر اقتصادی یکی از دغدغه‌های مهم مردم به حساب می‌آید. نمودار ۱۲ اولویت‌بندی انتظارات مردم نسبت به رویکرد اصلی رئیس‌جمهور را نشان می‌دهد.

نمودار ۱۲: رویکرد اصلی رئیس‌جمهور چه باشد؟ منبع: آمار فکت

مشارکت استان‌ها و محرومیت

نمودار ۱۳ نشان‌دهنده رتبه‌بندی استان‌های کشور از نظر محرومیت هست که بر اساس گزارش پایش فقر، سال ۱۴۰۰ تهیه شده است. مطابق این داده‌ها در استانی مانند سیستان و بلوچستان که محروم‌ترین استان کشور به حساب می‌آید، نرخ فقر بالاتر از ۵۰ درصد است و به عبارتی دیگر بیش از نصف جمعیت استان، کمتر از خط فقر محاسبه شده مخارج داشتند. [۸] یکی از مسائلی که مطرح است، رابطه محرومیت در استان‌ها و تأثیر آن بر مشارکت مردم است.

نمودار ۱۳: رتبه‌بندی استان‌های کشور از نظر محرومیت و فقر، منبع: فردای اقتصاد

رتبه مشارکت دو استان‌های سیستان و بلوچستان و خراسان شمالی به عنوان محروم‌ترین استان‌های کشور نشان داده شده است. سال ۹۶ میزان مشارکت در سیستان و بلوچستان، ۷۵ درصد بوده است که ۷۲ درصد مشارکت‌کنندگان به آقای حسن روحانی رأی داده‌اند. در سال ۱۴۰۰، میزان مشارکت در این استان ۶۳ درصد بوده و جزو استان‌هایی با مشارکت بالا به حساب می‌آید. لازم به ذکر است که ۶۱ درصد از رأی‌دهندگان به شهید ابراهیم رئیسی که رقیب دوره قبل آقای حسن روحانی بودند، رأی دادند. همچنین در سال ۱۴۰۳، اگرچه که رتبه این استان در مشارکت کاهش یافته اما میزان مشارکت همچنان از میانگین مشارکت کشوری بیشتر بوده و ۶۹ درصد رأی‌دهندگان به مسعود پزشکیان رأی داده‌اند.

این موضوع نشان می‌دهد که لزوماً نمی‌توان رابطه معکوسی میان میزان مشارکت و محرومیت در این استان‌ها پیدا کرد. و می‌توان این‌طور استدلال کرد که در این استان‌ها برخلاف محروم بودن، صندوق رأی همچنان به عنوان مرجعی برای تغییر اوضاع به حساب می‌آید. [۹] این درحالی است که در استانی مانند تهران که طبق پایش فقر، پایین‌ترین محرومیت را دارد، عموماً جزو استان‌های دارای مشارکت پایین است؛ که دلیل آن را می‌توان مدل نگرش مردم این استان به صندوق رأی و انتخابات دانست.

جدول ۳: رتبه میزان مشارکت محروم‌ترین استان‌های کشور

استان

سال

رتبه میزان مشارکت بین استان‌ها

سیستان و بلوچستان

۱۳۹۶

۱۷

۱۴۰۰

۴

۱۴۰۳-دور اول

۲۱

۱۴۰۳-دور دوم

۱۸

خراسان شمالی

۱۳۹۶

۶

۱۴۰۰

۲

۱۴۰۳-دور اول

۱۲

۱۴۰۳-دور دوم

۱۳

الگوی انتخاب

اندیشمندان، عوامل زیادی را مؤثر بر الگوی انتخاب رأی‌دهندگان می‌دانند. ازجمله آنان می‌توان به آرای قومیتی اشاره کرد.

در خصوص انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۴۰۳ نیز تأکید زیادی بر این موضوع شد. نمودار ۱۴ نیز تا حدودی مؤید این نکته هست که مسعود پزشکیان سابقه نمایندگی مجلس از طرف آذری‌زبانان کشور را داشته و خود نیز آذری است و موفق شده بیشترین آرا را در شهرهای آذری‌زبان مثل آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی و اردبیل کسب کند. این در حالی است که سعید جلیلی بیشترین آرا را در استان‌های قم، خراسان جنوبی و کرمان کسب کرده است.

نمودار ۱۴: میزان آرای کاندیداهای انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۴۰۳ در هر یک از استان‌ها، منبع: شناخت

برای فهم این مسئله که آرای قومیتی چقدر در انتخاب رأی‌دهندگان ۱۴۰۳ مؤثر بوده است، می‌توان نگاهی به مدل رأی‌دهی در انتخابات قبل انداخت. نمودار ۷ نشان‌دهنده پراکندگی استانی آرای آقای حسن روحانی و شهید ابراهیم رئیسی است. در انتخابات سال ۹۶، حسن روحانی بیشترین درصد آرای کرمانشاه، سیستان و بلوچستان و کردستان را کسب کرده و شهید ابراهیم رئیسی بیشترین درصد آرای خراسان جنوبی، خراسان رضوی و خراسان شمالی را به دست آورده است. همچنین در سال ۱۴۰۰ درصد آرای شهید ابراهیم رئیسی در استان خراسان جنوبی، قم و کرمان بیشتر از سایر استان‌ها بوده است.

در سال ۹۶ سابقه فعالیت شهید آیت‌الله ابراهیم رئیسی در خراسان مؤثر بوده و حال آنکه سمنان به‌عنوان استان محل تولد آقای حسن روحانی و سابقه یک دوره عضویت مجلس از این استان، جزو استان‌هایی است که بیشترین رأی را به حجت‌الاسلام ابراهیم رئیسی اختصاص داده است و این مثال نقضی است برای گزاره‌ای که اهلیت کاندیدا در استانی را دلیل رأی‌دهی مردم استان به آن نامزد می‌داند؛ اما می‌توان استدلال کرد که صبغه کاری موفق در یک استان می‌تواند به شناخته شدن فرد و همچنین رأی آوری وی کمک کند. کما اینکه خراسان به‌عنوان محل کاری حجت‌الاسلام رئیسی و آذربایجان به‌عنوان محل خدمت دکتر پزشکیان در صدر استان‌های پر رأی به این افراد بوده‌اند. همچنین تعصب دینی و عقیدتی را نیز می‌توان مؤلفه مؤثری در الگوی رأی‌دهی استان‌ها دانست. کما اینکه بسیاری، اعتقادات دینی مردم قم و یا یزد و خراسان به مسئله حجاب را عامل مؤثری بر انتخاب آقای سعید جلیلی دانسته‌اند.

ویژگی کسانی که رأی نداده‌اند

مطابق پیمایش ملی رفتار رأی‌دهی رصد فرهنگی کشور که در بهمن ۱۴۰۲ منتشر شده، ویژگی و نگرش کسانی که رأی نداده‌اند بررسی شده است. در این گزارش دودسته رأی نداده مشخص شده است؛ رأی نداده مزمن، افرادی هستند که در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۴۰۰ شرکت نکرده‌اند و در هیچ‌کدام یا تنها ۱ انتخابات از ۳ انتخابات ریاست‌جمهوری پیشین شرکت کرده‌اند و رأی داده غیر مزمن، افرادی هستند که در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۴۰۰ شرکت نکرده‌اند و در ۲ یا ۳ انتخابات ریاست‌جمهوری پیشین شرکت کرده‌اند.

همان‌طور که در نمودار ۱۶ نشان داده شده است، میزان رأی نداده‌ها در کلان‌شهرها ۵۸ درصد بوده و میزان رأی‌نداده‌های مزمن در کلان‌شهرها، حدود ۳ برابر این میزان در روستا و ۱.۵ برابر شهرهاست. به عبارتی حداقل ۲۸ درصد ساکنان کلان‌شهرها حتی قصدی برای مشارکت ندارند، این میزان در بسیاری از داده‌های مشارکت ادوار انتخابات کلان‌شهر تهران مشاهده شده است.

نمودار ۱۵: فراوانی رأی نداده‌ها برحسب محل سکونت، منبع: گزارش رفتار رأی‌دهی (مرکز رصد فرهنگی)

نمودار ۱۶ نشان‌دهنده رابطه رفتار رأی‌دهی و میزان تحصیلات است. مطابق آن، با افزایش تحصیلات، میزان رأی‌دهنده کاهش یافته و بر رأی نداده مزمن افزوده می‌شود.

نمودار ۱۶: رابطه رأی نداده‌ها و سطح تحصیلات، منبع: گزارش رفتار رأی‌دهی (مرکز رصد فرهنگی)

می‌توان این‌طور در نظر گرفت که با افزایش تحصیلات، راه‌های اعتراض مدنی بیشتر به سمت مشارکت سلبی و یا انفعال خواهد رفت. کما اینکه در نمودار ۱۷ نشان داده شده است که ۸۵ درصد رأی‌دهنده‌های مزمن، رأی ندادن را راهی برای بیان اعتراض می‌بینند.

نمودار ۱۷: نگرش رأی ندادن به عنوان راهی برای بیان اعتراض در بین انواع رأی نداده‌ها- منبع: گزارش رفتار رأی‌دهی (مرکز رصد فرهنگی)

یکی از مسائل جالب‌توجه، بررسی سن رأی‌دهنده‌هاست. نمودار ۱۸ نشان‌دهنده میزان مشارکت در دور دوم انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۴۰۳ به تفکیک سن مشارکت‌کنندگان است. براین اساس سنین ۱۸ تا ۲۵ سال مشارکت کمتر را و سنین ۶۵ تا ۷۵ سال مشارکت بیشتر را داشته‌اند. همان‌طور که اشاره شد مسائل رفاهی و اشتغال و همچنین نبود اعتماد به کارآمدی ساختار حکمرانی و صندوق رأی به عنوان نقطه تغییر از مهم‌ترین عواملی است که می‌تواند مانع مشارکت جوانان شود.

نمودار ۱۸: میزان مشارکت در انتخابات ۱۴۰۳ به تفکیک سن، منبع: آزما

همچنین از تأثیر زیست مجازی و جهانی‌شدن نباید غافل شد. نمودار ۱۹ نشان‌دهنده سنین مشارکت‌کنندگان در انتخابات آمریکاست. نکته درخورتوجه آن است که میزان مشارکت جوانان ۱۸ تا ۲۹ سال در این کشور نیز نسبت به سایر سنین مقدار کمتری دارد.

پیش‌بینی‌ها و صحت نظرسنجی‌ها

یکی از پرانتشارترین مطالب در نزدیکی انتخابات، داده‌هایی است که بر اساس نظرسنجی‌ها و یا پایش فضای مجازی منتشرشده و میزان مشارکت یا آرای کاندیداهای انتخابات را پیش‌بینی می‌کند. در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۴۰۳ بسیاری از مجموعه‌ها سعی کردند که پیش‌بینی‌ای نسبت به نتایج انتخابات داشته باشند.

نمودار ۲۰ نشان‌دهنده درصد خطای پیش‌بینی نظرسنجی‌های بعضی از مراکز آماری، نسبت به مشارکت در انتخابات دور اول و دوم ریاست‌جمهوری سال ۱۴۰۳ است. در دور اول خطای پیش‌بینی بیشتری برای مجموعه «پرسش» است، حال‌آنکه در دور دوم این مجموعه نزدیک‌ترین پیش‌بینی را به نتیجه انتخابات داشته و تنها با ۱.۸ درصد خطا نتیجه مشارکت را بررسی کرده است.

نمودار ۲۰: درصد خطای نظرسنجی‌ها در دور اول و دوم انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۴۰۳، منبع: ایرنا

کارشناسان دلایل متفاوتی برای خطاهایی که در نظرسنجی‌ها پیش‌آمده ارائه کرده‌اند. ازجمله آن‌ها می‌توان به شهادت رئیس‌جمهور و فرآیند ناگهانی انتخابات در این زمان اشاره کرد که باعث شد مردم فرصت کافی برای به‌اجماع رسیدن را نداشته باشند و این موضوع بر تعداد مُرددین و دامنه تردید افزود. البته برخی از کارشناسان معتقدند در بسیاری از مواقع اعداد معیار کافی و مطلق برای بررسی رفتار رأی‌دهی نیست و برای فهم و تصحیح اعداد باید به سراغ تحلیل‌های کیفی روان‌شناختی و جامعه‌شناختی مقادیر رفت. همچنین بعضی از تحلیلگران در نظر نگرفتن میزان افرادی که حاضر نیستند به پرسشگران در خصوص تصمیم‌هایشان بر شرکت در انتخابات و یا رای‌شان پاسخ بدهند و این دو معیار را عامل مؤثری در خطای نظرسنجی‌ها دانستند و حتی آن‌ها را ۴۰ درصد جامعه می‌دانستند.

اگرچه که بررسی داده‌های موج ششم نظرسنجی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات از مردم درباره انتخابات ریاست‌جمهوری که در هفته دوم تیر ۱۴۰۳ انجام‌شده است، نشان می‌دهد که از بین مراجعه شده‌ها برای نظرسنجی، ۲۷ درصد افراد حاضر به همکاری با پرسشگران نشده‌اند. این میزان در دو موج دیگر نظرسنجی نیز همین مقدار بوده است.

منابع:

مرکز رصد فرهنگی کشور (۱۴۰۲). گزارش رفتار رأی‌دهی جامعه ایرانی؛ مطالعه رأی‌ننده‌ها در انتخابات. مرکز طرح‌های ملی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (۱۴۰۳)، گزارش نظرسنجی از مردم درباره انتخابات ریاست‌جمهوری.

مرکز تحقیقات اجتماعی و داده‌کاوی شناخت، گزارش میزان آرای کاندیداهای انتخابات ریاست‌جمهوری در سال ۱۴۰۳ در هر یک از استان‌ها. [/https://shenaakht.com](https://shenaakht.com)

مرکز تحقیقات اجتماعی و داده‌کاوی شناخت، شاخص بی‌تفاوتی برحسب تصمیم مشارکت، [/https://shenaakht.com](https://shenaakht.com)

مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران (ایسپا) (آبان ۱۴۰۳)، دلایل عدم مشارکت در انتخابات.

جواد یگانه، محمدرضا (۱۴۰۳)، <https://t.me/javadimr/۴۷۸>

جواد یگانه، محمدرضا (۱۴۰۳)، <https://t.me/javadimr/۵۱۶>

بادین فکر، محمدجواد (۱۴۰۳)، خطای نظرسنجی؛ از ترامپ خجالتی آمریکا تا مرددین بی رای ایران.

خبرگزاری ایرنا (۱۴۰۳)، دو مرکز نظرسنجی: رای ندادن مرددان، عامل کمتر شدن مشارکت از پیش‌بینی.

خبرگزاری ایرنا (۱۴۰۳)، چرا مشارکت در انتخابات، کمتر از پیش‌بینی مراکز نظرسنجی شد؟

خبرگزاری ایرنا (۱۴۰۰)، میزان مشارکت مردم در ادوار انتخابات ریاست‌جمهوری.

موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۷)، تعداد دانشجویان به تفکیک استان از سال ۹۷ تا ۹۷، لینک:

<https://nezarat.uok.ac.ir/wp-content/uploads/۲۰۱۹/۰۲/%D۸%AF%D۸%B۱%D۸%B۵%D۸%AF-%D۸%AF%D۸%A۷%D۹%۸۶%D۸%B۴%D۸%AC%D۹%۸۸%DB%۸C%D۸%A۷%D۹%۸۶.pdf>

ستاد انتخابات وزارت کشور (۱۴۰۳)، آمار مشارکت ایرانیان خارج از کشور در مرحله دوم انتخابات ریاست‌جمهوری.

خبرگزاری اکوایران (۱۴۰۳)، بررسی روند مشارکت‌ها و شاخص‌های اقتصادی: کدام شاخص رابطه معنادارتری با مشارکت دارد؟ لینک: B۲n.ir/g۰۳۷۵۳

<https://ourworldindata.org/grapher/voter-turnout-rate-by-age-usa>

خبرگزاری فردای اقتصاد (۱۴۰۱)، محروم‌ترین استان‌های ایران کدام‌اند؟

خبرگزاری مشرق (۱۴۰۳)، جزئیات مشارکت و توزیع آرای انتخابات در استان‌های کشور.

مجموعه ازما، میزان مشارکت در دور دوم انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۴۰۳ به تفکیک سن مشارکت‌کنندگان، لینک:

<https://www.google.com/imgres?q=azmaa-net%۲۰%D۸%B۳%D۹%۸۶%۲۰%D۹%۸۵%D۸%B۴%D۸%A۷%D۸%B۱%DA%A۹%D۸%AA&imgurl=http%۳A%۲F%۲Fpbs.twimg.com%۲Fmedia%۲FGS۶f۴jsWYAAuHSr%۳Fformat%۳Djpg%۲۶name%۳D۴۰۹۶x۴۰۹۶&imgrefurl=https%۳A%۲F%۲Ftwitter.com%۲FAzmaa-net%۲Fstatus%۲F۱۸۱۴۵۶۳۵۰۸۷۸۲۰۱۸۷۹۳&docid=vb۲RBgXmxZbtyM&tbnid=WMh۱MF۷۳۲DV۶OM&vet=۱۲ahUKEwj۴pqqa۱۰OeHAXXYcfEDHbSSSFJEQM۳oECBUQAA...i&w=۲۵۰۰&h=۲۵۰۰&hcb=۲&itg=۱&ved=۲ahUKEwj۴pqqa۱۰OeHAXXYcfEDHbSSSFJEQM۳oECBUQAA>

<https://www.isna.ir/news/۹۹۰۱۱۳۰۶۵۳۳/%DB%B۲%DB%B۰%D۹%۸۶%DA%A۹%D۸%AA%D۹%۸۷-%D۸%AA%D۸%A۷%D۸%B۱%DB%۸C%D۸%AE%DB%۸C-%D۸%AF%D۸%B۱%D۸%A۸%D۸%A۷%D۸%B۱%D۹%۸۷-%D۹%۸۷%D۹%۸۵%D۹%۸۷-%D۹%BE%D۸%B۱%D۸%B۳%DB%۸C-%D۸%AC%D۹%۸۵%D۹%۸۷%D۹%۸۸%D۸%B۱%DB%۸C-%D۸%A۷%D۸%B۳%D۹%۸۴%D۸%A۷%D۹%۸۵%DB%۸C> [۱]

<https://www.isna.ir/news/۹۹۰۱۱۳۰۶۵۳۳/%DB%B۲%DB%B۰%D۹%۸۶%DA%A۹%D۸%AA%D۹%۸۷-%D۸%AA%D۸%A۷%D۸%B۱%DB%۸C%D۸%AE%DB%۸C-%D۸%AF%D۸%B۱%D۸%A۸%D۸%A۷%D۸%B۱%D۹%۸۷-%D۹%۸۷%D۹%۸۵%D۹%۸۷-%D۹%BE%D۸%B۱%D۸%B۳%DB%۸C-%D۸%AC%D۹%۸۵%D۹%۸۷%D۹%۸۸%D۸%B۱%DB%۸C-%D۸%A۷%D۸%B۳%D۹%۸۴%D۸%A۷%D۹%۸۵%DB%۸C>

[https://donya-e-eqtesad.com/%D%A%D%E%D%B-%\[۲\] %D%AV%D9%A%D%AA%D%B%D%AV%D%AF-%F7F8-D9%AY%D9%A%D9%BE%D%B%D%B%DB%AC-D9%A%D%AV%D9%A%D9%A%D9%A-D%AV%D%B%D%AV%D%B%DB%AC-D%AF%D%B-D%B%D%AV%D9%A](https://donya-e-eqtesad.com/%D%A%D%E%D%B-%20%D%AV%D9%A%D%AA%D%B%D%AV%D%AF-%F7F8-D9%AY%D9%A%D9%BE%D%B%D%B%DB%AC-D9%A%D%AV%D9%A%D9%A%D9%A-D%AV%D%B%D%AV%D%B%DB%AC-D%AF%D%B-D%B%D%AV%D9%A)

https://www.irna.ir/photo/۸۴۳۷۰۲۶۰/%D۹%۸۵%DB%۸C%D۸%B۲%D۸%A۷%D۹%۸۶- [۳]
%D۹%۸۵%D۸%B۴%D۸%A۷%D۸%B۱%DA%A۹%D۸%AA-%D۹%۸۵%D۸%B۱%D۸%AF%D۹%۸۵-
% D ۸ % A F % D ۸ % B ۱ - % D ۸ % A ۷ % D ۸ % A F % D ۹ % ۸ ۸ % D ۸ % A ۷ % D ۸ % B ۱ -
% D ۸ % A ۷ % D ۹ % ۸ ۶ % D ۸ % A A % D ۸ % A E % D ۸ % A ۷ % D ۸ % A ۸ % D ۸ % A ۷ % D ۸ % A A -
%D۸%B۱%DB%۸C%D۸%A۷%D۸%B۳%D۸%AA-%D۸%AC%D۹%۸۵%D۹%۸۷%D۹%۸۸%D۸%B۱%DB%۸C

[illegible]

[/https://www.weforum.org/agenda/2020/10/united-states-election-everything-you-need-to-know](https://www.weforum.org/agenda/2020/10/united-states-election-everything-you-need-to-know) [5]

https://www.iribnews.ir/fa/news/۴۲۷۷۸۷۱/%D۸%A۷%D۸%B۹%D۹%۸۴%D۸%A۷%D۹%۸۵- [۶]
%D۸%A۲%D۹%۸۵%D۸%A۷%D۸%B۱-%D۹%۸۵%D۸%B۴%D۸%A۷%D۸%B۱%DA%A۹%D۸%AA-
%D۸%A۷%DB%۸C%D۸%B۱%D۸%A۷%D۹%۸۶%DB%۸C%D۸%A۷%D۹%۸۶-
%D۸%AE%D۸%A۷%D۸%B۱%D۸%AC-%D۸%A۷%D۸%B۲-%DA%A۹%D۸%B۴%D۹%۸۸%D۸%B۱-
%D۸%AF%D۸%B۱%D۹%۸۵%D۸%B۱%D۸%AD%D۹%۸۴%D۹%۸۷-%D۸%AF%D۹%۸۸%D۹%۸۵-

[۷] عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

[۸] B۲n.ir/z۴۲۳۰۳

[۹] اگرچه که در گزارش رفتاررای دهی، بین شرایط اقتصادی و رضایت از شرایط زندگی و تمایل برای مشارکت افراد در انتخابات رابطه مشاهده شد ولی باید توجه داشت که این گزارش مربوط به تهران بوده است.